

УДК 37.091.4 “712”

ІВАН БЕХ

Інститут проблем виховання НАПН України

ВИХОВНИЙ ПРОЕКТ А. МАКАРЕНКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Розглядаються особливості виховної парадигми, характерної для педагогічної системи А.Макаренка, з точки зору сучасних наукових підходів, з'ясовуються об'єктивні чинники її ефективності.

***Ключові слова:** А.С. Макаренко, особистість, виховання, гуманістична парадигма, духовна цінність*

А. Макаренко як творча особистість у сфері педагогіки, працюючи в умовах комуністичної ідеології, прагнув на практиці реалізувати її провідні постулати. Тому центральна тема його педагогічних устремлень і пошуків полягала у вихованні у вільному від експлуатації суспільстві нових людей, відданих справі комуністичної партії радянських патріотів, свідомих, умілих, активних борців за щастя народу.

У добре організованому, гордому своєю участю в діяльності народу колективі виховується «прекрасна людина, повна своєрідності, з яскравим особистим життям».

Універсальним засобом досягнення цієї вищої ідеї А. Макаренко вважав колектив і виховання через колектив. На його думку, кожен дитячий колектив є частиною радянського суспільства і пов'язаний з іншими колективами. Члени колективу об'єднуються не тільки спільною метою і спільною працею, а й організацією цієї праці, яку здійснюють певні органи управління і координування (рада колективу, відповідальні чергові, загальні збори). Така сутність виховної методології А. Макаренка.

Отже, виховним ідеалом А. Макаренка була високоморальна людина, патріот, громадянин. Планка піднята дуже високо. Чи реалізував її педагог? Апелювати у зв'язку з цим тільки до автора виховного проекту видається недостатньо переконливим, оскільки будь-який науковець при оцінюванні свого проекту неминує проявляє певний коефіцієнт суб'єктивності. До того ж, на той час у науці були відсутні валідний і надійний діагностичний інструментарій для зняття особистісних параметрів з людини. У такій

ситуації доцільно звернутися до філософії освіти та педагогіки, що сповідувалися в ту епоху, які й визначили професійний світогляд А. Макаренка.

Пануючий у філософській методології соціодетермінізм зводив розвиток особистості до зовнішньої ситуації. Саме особливості ситуації детермінують поведінку. Їй приписувався особливий тиск на особистість, якому вона не може протистояти. Вважалося, що саме характеристики ситуації дають імпульси до поведінки: вони актуалізують з необхідною інтенсивністю відповідне особистісне ставлення, зокрема, моральну позицію. Тому зусилля педагога повинні бути спрямовані на об'єктивний опис соціальних факторів і їхній аналіз у контексті того чи іншого виховного завдання. Головне при такому погляді – викликати позитивне емоційне переживання у вихованця щодо створюваного педагогом зовнішнього виховного простору, і цілі розвитку особистості будуть досягнуті. Очевидно, що саме така методологія викликала у США в кінці XIX і на початку XX століття масовий тип колоністського виховання.

Педагогіка епохи Просвітництва, а саме такою вона була за часів А. Макаренка, активно відповідала на бурхливі зміни в типі матеріального і соціального виробництва. Вона в цих умовах чітко стверджувала себе як практика масового навчання і виховання підростаючих поколінь, де навчання повинне було вирішувати завдання формування загальних і спеціальних здібностей, адекватних різним видам продуктивної діяльності, а виховання – завдання формування у індивіда соціально корисних якостей. Можна стверджувати, що сенс традиційної педагогіки був пов'язаний із масовою соціалізацією вікових груп. Навчали і виховували всіх, при цьому виховання розглядалося як приватна форма соціалізації. Однак сутність соціалізації пов'язується з провідним психологічним механізмом адаптації до соціуму, і в цьому її істотний недолік (якщо не порок) у справі перетворення індивіда на різнобічно розвинену особистість.

Соціалізація, яка так розумілася, на практиці реалізовувалася як соціальне виховання. Спираючись на самоврядування і колективну діяльність, замикаючись у межах малої групи, вихованець міг навчитися певною мірою дисциплінувати свої Его-пристрасті. Але не виключена в таких умовах можливість сліпого підпорядкування якійсь політичній партії.

Якими ж науковими засобами нині вирішується проблема ідеалу високоморальної, патріотичної, громадянсько досконалої особистості, запропонованого А. Макаренком? У зв'язку з цим нами створена і реалізується парадигма гуманістично спрямованого, розвиваючого виховання. Вона виходить із комунікативної природи особистості. Сутність такого виховання проявляється в процесі духовної взаємодії, діалогічного спілкування, яке сприяє взаємному позитивному ставленню, суб'єкт-суб'єктних стосунків вихователів і вихованців, заснованих на взаємній рівності. Ця виховна парадигма спрямована на створення Я-духовного особистості.

З цієї точки зору насамперед передбачається інтерактивність обох сторін. Це означає спільну розумову (мисленнєву) діяльність, а не пасивне сприйняття певних духовних істин. По-іншому, гуманістично спрямоване розвивальне виховання – це спільне (вихователя і вихованця) вирішення задачі щодо придбання останнім сенсу певної духовної цінності (наприклад, милосердя, альтруїзму, справедливості, вірності, щирості, честі, гідності). Якщо ми будемо проголошувати готові духовні істини, не розгортаючи їх у процес становлення, це буде означати моралізаторство, а не науково організоване виховання.

Ці ідеї закладені нами у робочому понятті «інноваційна виховна технологія». Під останньою слід розуміти систему теоретично обґрунтованих (на основі глибоких знань про психологію виховання) і підтверджених практикою способів, прийомів, процедур розгортання гуманістично орієнтованого змісту і організаційно доцільних умов виховної діяльності, які забезпечують підняття рівня духовно-моральної вихованості особистості як суб'єкта відповідних цінностей. Наше визначення виховної технології є адекватною конкретизацією більш широкої загальноприйнятої категорії «освіта» як культурно-історичної форми становлення і розвитку сутнісних сил людини, її фундаментальних родових здібностей, надбання людиною свого образу в часі історії і просторі культури. Тому на виховну сцену має вийти духовна здатність, якій у традиційній виховній теорії і практиці немає місця.

Переважає увага на оволодіння підростаючою особистістю моральними якостями або властивостями. За великим рахунком, нині широко вживане поняття «духовна цінність» повинне асоціюватися саме з духовною здатністю. Під останньою будемо розуміти єдність певного вищого етичного знання (поняття) способу, за допомогою якого воно набуває особистісний сенс. Причому, даний спосіб повинен базуватися на механізмах свідомого породження конкретною особистістю вищезгаданого сенсу як вищої духовної інстанції (напр., безумовної любові, благочестя і ін.).

На відміну від соціалізації, наша виховна парадигма ґрунтується на провідних вищих психологічних механізмах свідомості і особистісної самосвідомості (рефлексії) в їхній єдності. Звичайно, тут на перших етапах функціонують і механізми успадкування, навіювання, ідентифікації, але вони є допоміжними.

Тому, якщо процес соціалізації передбачає своїм результатом особистість морально дисциплінарного стилю поведінки, то наша парадигма виховує особистість духовну як суб'єкта вільного і відповідального вчинку, детермінованого певною духовною цінністю. Останній і є істинним показником духовного розвитку особистості, а не духовна цінність, замкнута у її внутрішньому світі.

Таким чином, навіть за використання творчого підходу до реалізації окреслених нами наукових положень, дозволяючи можливості виховної системи А. Макаренка об'єктивно обмежувалися вихованням адаптивного типу особистості, здатної ефективно виконувати роль соціального функціонера, але не особистості, яка була б готова змінити ті чи інші соціальні відносини, відстоюючи свої ідейні переконання.

Пропонована виховна парадигма заперечує традиційний спосіб постановки центральної мети, коли вона утримує в собі лише майбутню особистісну модель вихованця. Ця мета повинна бути представлена зростаючій особистості в діалектичному вимірі, де виховні протиріччя будуть викликати оптимальну розумову активність, при якій вихованець займає свідому духовно-моральну позицію і буде її реалізувати в своїй поведінці і діяльності, в житті в цілому.

Виховний шлях підростаючої особистості в індивідуальному сприйнятті повинен бути окреслений у антиномії: ти духовно недосконалий – ти духовно досконалий. Наголос на духовній недосконалості зачіпає глибинну позитивну Я-структуру вихованця, стимулює його до відповідної духовної самодіяльності. Він дає собі відповідь: у чому моя духовна недосконалість, що перешкоджає мені бути духовно досконалим? При такому зіткненні двох суперечливих внутрішніх позицій і формується провідна потреба підростаючої особистості до духовно-морального зростання. Поза дією цієї потреби виховний процес буде значно ускладненим.

Продуктивність парадигми гуманістично спрямованого, розвиваючого виховання, на наш погляд, безпосередньо залежить від внутрішньої спорідненості її змістової сторони з індивідуальним життям суб'єкта. Духовно-моральне повчання завжди має зв'язуватися у внутрішньому плані вихованця з конкретною життєвою ситуацією, в якій він перебуває. Саме індивідуальне життєве опрацювання духовно-моральної цінності виступає необхідною умовою розгортання вихованцем власної духовної роботи. В ході останньої розуміння вихованцем себе в контексті певної духовної цінності, поданої у формі відповідної настанови, супроводжується осмисленням поведінкової позиції, в якій він перебуває. Таке духовне пізнання виступає занепокоєнням як істинним ставленням вихованця до власного життя.

Яке ж місце А. Макаренка в нашій виховній парадигмі? Він важливий як провісник нових ідей, який задає напрямок і динаміку пошукової рефлексії, як людина, на чий плечах стоять наступні покоління вчених, і саме тому їм підвладні нові творчі горизонти.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2017 р.

ВЕН I.

Institute for Education Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

EXECUTIVE A. MAKARENKO'S PROJECT IN THE CONTEXT OF THE MODERN HUMANISTIC PARADIGM

Peculiarities of the educational paradigm characteristic of A. Makarenko's pedagogical system are considered, from the point of view of modern scientific approaches, the objective factors of its effectiveness are found out. There is an opinion: if the process of socialization involves the result of the personality of a morally disciplined style of behavior, then the modern paradigm brings up the spiritual personality as the subject of a free and responsible act, determined by a certain spiritual value. The latter is the true indicator of the spiritual development of the individual, and not the spiritual value that is enclosed in its inner world.

It is argued that even for the use of a creative approach to the implementation of the author's outline of the scientific provisions, the educational system A. Makarenko objectively limited to the upbringing of an adaptive personality, able to effectively perform the role of social function, but not the person who would be ready to change those or other social relations, defending their ideological beliefs.

Key words: A. S. Makarenko, personality, upbringing, humanistic paradigm, spiritual value